

**דתניא:** כשעלה משה למרום, מצאו להקדוש ברוך הוא שיושב וכותב: "ארך אפים".

**אמר לפניו:** רבונו של עולם, ארך אפים רק לצדיקים? (963)

**אמר לו הקדוש ברוך הוא:** אף לרשעים אהיה ארך אפים.

**אמר ליה משה:** רשעים יאבדו, ולא תהא ארך אפים כלפיהם!

**אמר ליה:** השתא חזית מאי דמבעי לך [עתה תראה, שאתה תצטרך לכך, שאהיה ארך אפים אף לרשעים].

**כשחטאו ישראל,** אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: וכי לא כך אמרת לי, ארך אפים רק לצדיקים, ורשעים יאבדו?

**אמר לפניו משה:** רבונו של עולם! וכי לא כך אמרת לי: אף לרשעים? (964)

רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה וגו'".

הוזכרו בפסוק זה שלש עשרה מדות של רחמים.

וכתוב בהמשך: "וימחר משה ויקד ארצה וישתחר".

**מה ראה משה,** איזו מדה משלש עשרה מדות ראה והשתחוה? (961)

**רבי חנינא בן גמלא אמר:** מדת ארך אפים ראה.

**ורבנן אמרי:** מדת אמת ראה. וחשש משה, שאם ידון הקדוש ברוך הוא את ישראל כפי האמת, הרי שיתחייבו כליה חס ושלום. ולכן מיהר והתפלל עליהם שלא ידונם הקדוש ברוך הוא לפי מעשיהם (962).

**תניא כמאן דאמר שמדת ארך אפים ראה.**

על הראשונה גם כן. יפת תאר.

961. כי משמע שעל ידי קריאת י"ג מידות התעורר משה להשתחוות. ובודאי כבר ידע את מידותיו של הקדוש ברוך הוא, אבל עתה נתעורר ביותר על ידי אחת מהן. מהרש"א. וע"ע במפרשים מה שכתבו בזה.

962. כך פירש רש"י. אבל ביד רמה פירש להיפך, ש"וימחר משה ויקד ארצה וגו'" משמע שמהר והשתחוה בשמחה. והיינו, לפי שראה שמדתו של הקב"ה אמת היא, ואין דברו חוזר ריקם, ידע שטופו לקיים הבטחתו לישראל, ולכן השתחוה בשמחה.

963. כי מזה שנאמר "ארך אפים" ולא "ארך

אף", משמע שהאריכות אפים היא בין לצדיקים ובין לרשעים. ולכן טען משה, למה תהא אריכות אפים לרשעים, רשעים יאבדו! שהרי ניהא לישראל באבוד הרשעים שביניהם, כדכתיב "באבוד רשעים רינה". וזה לא עלה אז על דעתו של משה, שיחטאו כל ישראל.

לאחר מכן, כשחטאו כל ישראל בשילוח המרגלים, אמר לו הקדוש ברוך הוא: ולא כך אמרת לי וכו'. אמר לו משה, ולא כך אמרת לי: אף לרשעים? והיינו כשכל ישראל יחטאו לפניך. ומה שאמרת לי שרשעים יאבדו, נתכונתי רק כשהיו קצת רשעים. עץ יוסף, עיי"ש. ועיין עוד בענף יוסף מה שהביא בשם יערות דבש.

964. כאן משמע, שאותה אריכות אפים כלפי הרשעים — לטובתם היא. ועיי' בתוס' במס'

והיינו דכתיב: "ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר".

אם כן, מסתבר שכשראה משה מדה זו, שהקדוש ברוך הוא ארך אפים אף לרשעים, שמח, ומיהר להשתחוות.

רבי חגא היה סליק ואזיל בדרגא דבי [היה עולה במדרגות ביתו של] רבה בר שילא.

שמעיה להווא ינוקא דאמר [שמע רב חגא את אותו ילד שאומר] את הפסוק בתהלים [פרק צג]: "עדתיך נאמנו מאד לכיתך נאזה קדש ה' לארך ימים", וכמדין ליה [וסמוך לפסוק זה] לעיל [בפרק צ]: "תפלה למשה וגו'". הרי שמשה אמר את הפסוק "עדתיך נאמנו וגו'".

אמר רבי חגא: שמע מינה, שאת מדת ארך אפים ראה משה בשעה שהשתחוה. שהרי "ה' לארך ימים" — היינו מדת ארך אפים. ועליה אמר משה "עדתיך נאמנו מאד" (965).

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: עתיד הקדוש ברוך הוא להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק (966). שנאמר: "ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו וגו'".

מאי: "לעטרת צבי ולצפירת תפארה"?

לעושים רצונו, ומצפים לישועתו (967).

יכול שיהא הקדוש ברוך הוא עטרה לכל העושים רצונו, אף על פי שמתגאים?

תלמוד לומר: "לשאר עמו". דווקא למו שמשים עצמו כמו שירים, שאינם חשובים, שכך הוא אינו חשוב בעיניו, ואינו מתגאה, יהא ה' לעטרה.

כתוב בהמשך המקרא: "ולרוח משפט ליושב על המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שעה".

וכך נדרש הפסוק:

"ולרוח משפט", משמע ששופט את רוחו — זה הרודה את יצרו. שבועט ביצרו, וחוזר בתשובה על העבירה שעבר.

"וליושב על המשפט" — זה הדין דין אמת לאמיתו.

"ולגבורה" — זה המתגבר ביצרו. שמרגיז את יצר הטוב על יצר הרע. שאם אומר לו יצרו לעבור עבירה, לא די שאינו עובר את העבירה, אלא הולך ועושה מצוה. והמתגבר על יצרו עדיף מהרודה ביצרו.

"משיבי מלחמה" — זה שנושא ונותן

966. כלומר, לתת מכבודו על ראשיהן כעטרה. יד רמה.

967. הגר"א גורס: "לעושים צביונו, ומצפים לתפארתו" [כפי שמשמע מלשון הפסוק]. וכן הוא במסכת מגילה [טו ב]. ועיין שם, שיש כמה שינויים בדרשת מקרא זה.

בבא קמא [נ ב], שהביאו שבגמרא במס' עירובין [כב א] משמע, שאותה אריכות אפים כלפי הרשעים היא כדי להאבידם מן העולם הבא. וכתבו, שאם אין סופו של הרשע לעשות תשובה, אזי האריכות אפים — לרעה היא. אבל אם סופו לעשות תשובה — לטובה היא.

965. עיי' במהרש"א שפירש באופן אחר.

במלחמתה של תורה.

### מתניתין

אנשי עיר הנדחת (970) — אין להם חלק לעולם הבא (971). שנאמר: "יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר". וכך נדרש המקרא: "יצאו וגו' מקרבך" — יצאו מתוך כלל ישראל, ואין להם חלק לעולם הבא.

ואינן נהרגין [אין אנשי עיר הנדחת נהרגין] — עד שיהיו מדיחיה מאותה העיר, כפי שנאמר "וידיחו את ישבי עירם". ושהיו מאותו השבט, כפי שנאמר "מקרבך", משמע מקרב אותו שבט עצמו.

ועד שיודח רובה של העיר. שלשון "ישבי עירם" משמע ישובה של עיר. דהיינו — רובה.

ועד שידיחוהו אנשים, ולא נשים וקטנים.

"שערה" — אלו שמשכימין ומעריבין בבתי כנסיות ובתי מדרשות. "שערה" — היינו שערי בתי כנסיותו ובתי מדרשות (968).

אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! מה נשתנו אלו, אותם צדיקים, שיש בהם מדות טובות אלו שנמנו לעיל, מאלו, מאחרים, שאין בהם מדות אלו, ולא יזכו לאותה טובה? (969)

אמר לה הקדוש ברוך הוא: "וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו וגו' פקו פלילה" [מקרא זה הוא המשך הפסוקים דלעיל]. והיינו, אותם אחרים שגו על ידי היין.

"פקו". ואין פוקה — אלא גיהנם. שנאמר: "לא תהיה זאת לך לפוקה".

"פלילה". ואין פלילה — אלא דיינין. שנאמר: "נתן בפללים". והיינו, משום שגו ביין, יהיו נדונין בגיהנם.

שבראש כל צדיק לעתיד, אלא שיבואו לגיהנם. ואמר "אין פלילה אלא דיינים", כי על ידי שתעו בשיכר, יכשלו בהוראה ודיני התורה.

970. הרמב"ם בפירוש המשניות והר"ן כתבו, שמשנה זו היא המשך למשנה בפרק דלעיל "אלו הן הנהרגין הרוצח ואנשי עיר הנדחת". וכן כתב ביד רמה.

אבל בתוס' הרא"ש כתב, שמשנתנו היא המשך לתחילת הפרק, לאשמועינן שאף אנשי עיר הנדחת — אין להם חלק לעולם הבא.

971. כתבו התוס' לעיל [מז א, ד"ה ואמאי], דהיינו דווקא אם לא נהרגו. אבל אם דנום והרגום, יש להם חלק.

968. כי דרכה של תורה הוא בב' דרכים: לפלפל בה, וגם לקבוע עתים לתורה. כדאיתא במס' שבת [לא א], ששואלין את האדם כשיבוא לדין לעתיד: פלפלת בחכמה, קבעת עתים לתורה? ואלו הם שני הדברים שזכר כאן, שנושא ונותן במלחמתה של תורה, דהיינו שמפלפל בה. ושמשכימין ומעריבין בבתי כנסיות וכו', היינו קביעת עתים לתורה.

969. כך פירש כאן רש"י. ובספר ישעיהו כתב: וגם אלה ביין שגו, יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה, כלומר טובים וחשובים שבהם — ביין שגו, כי מעתה אין טוב בהם. וכתב המהרש"א, דהיינו שעל ידי זה ששגו ביין בעולם הזה, לא די שלא תהיה להם העטרה

אבל אם הדיחיה נשים וקטנים,

או שהודח רק מיעוטה של העיר,

או שהיה מדיחיה חוצה לה, שלא היו מבני העיר —

השיירה, שלא הודחו, נוצר מצב שכבר אין רוב בני העיר עובדים עבודה זרה — הרי אלו [בני השיירה] מצילין אותה, שאין זה נחשב כהודחו רובה. ונדונין בני העיר כיחידים.

וכן להיפך. אם בלא אנשי השיירה לא הודחו רובה, ועל ידי אנשי השיירה, שהודחו אף הם, נוצר מצב של רוב, הרי כל בני העיר נדונין כמרובים.

וכדי שיתקיים דין עיר הנדחת צריכין שני עדים והתראה לכל אחד ואחד מאנשי העיר. (שנאמר)<sup>(972)</sup> כתוב בענין עיר הנדחת: "החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב".

זה חומר ביחידים שעבדו עבודה זרה — מבמרובים, דהיינו — עיר הנדחת:

מכאן אמרו: נכסי צדיקים שבתוכה — אוברדין עם נכסי הרשעים. אבל נכסיהם שבחוצה לה — פליטיין [נותרים לפליטה].

ואילו נכסיהם של רשעים, בין אלו שבתוכה, ובין אלו שבחוצה לה — הרי אלו אוברדין.

ובגמרא יתבאר היאך למדים דין זה מהפסוק.

והמרובין דינן בסיף, שהיא מיתה קלה יותר. שהיות והקלו במיתתם — לפיכך ממנום אבד.

הרי אלו שהודחו נדונים ביחידים שעבדו עבודה זרה, שדינם שונה מאנשי עיר הנדחת — וכדלהלן.

שהיחידים דינם בסקילה, שהיא מיתה חמורה. לפיכך, היות והחמירו במיתתם, הקלו בממונם, שאין שורפין אותו, אלא פלטי [נותר לפליטה].

והמרובין דינן בסיף, שהיא מיתה קלה יותר. שהיות והקלו במיתתם — לפיכך ממנום אבד.

"הכה תכה את ישבי העיר הזאת לפי חרב". מלשון "ישבי העיר" משמע, שמי שנחשב "יושב העיר", דינו ככל בני העיר לענין עיר הנדחת.

ולכן, החמרת והגמלת [שיירה של חמורים או של גמלים] העוברת ממקום למקום, ונשתתה אותה שיירה בעיר שהודחה רובה למשך שלשים יום, ועל ידי הוספת בני

ולכן, החמרת והגמלת [שיירה של חמורים או של גמלים] העוברת ממקום למקום, ונשתתה אותה שיירה בעיר שהודחה רובה למשך שלשים יום, ועל ידי הוספת בני

972. הגר"א לא גורס "שנאמר". שאין לזה מובן.

973. הגר"א לא גורס "שנאמר". וכן בהגהות מהר"ב רנשבורג.

אף רחוב שנתחדש בה עתה.

ואם היתה רחבה הוצה לה [שהיה מקום כינוס יושבי העיר מחוצה לה] — כונסין אותה לתוכה [עושין רחוב בתוך העיר] (974).

שנאמר: (975) "ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל לה' אלהיך".

ומזה שנאמר "ושרפת באש וגו' ואת כל שללה", משמע שדווקא נכסי אנשי העיר שורפים — ולא את שלל שמים.

מכאן אמרו: ההקדשות שבה אינן נשרפין, אלא דינם כשאר הקדש, ויפדו בדמים בשוויים. ותרומות שבה — ירקבו [בגמרא יבואר טעם הדבר].

מעשר שני, אף שהוא נאכל לישראל, הואיל והתורה קוראת לו "קדש", לא ישרף, אלא יגנו. וכן כתבי הקדש — יגנו.

"ושרפת באש את העיר וגו' כליל לה' אלהיך". אמר רבי שמעון: אמר הקדוש ברוך הוא: אם אתם עושין דין בעיר הנדחת, מעלה אני עליכם כאילו אתם מעלים עולה כליל לפני (976).

"והיתה תל עולם לא תבנה עוד" — לא רק שלא תבנה שם שוב עיר, אלא לא תעשה שם אף גנות ופרדסים. דברי רבי יוסי הגלילי.

רבי עקיבא אומר: "לא תבנה עוד" —

ליישוב בתים של עיר, כמות שהיתה, אינה נבנית. אבל נעשית היא גנות ופרדסים.

"ולא ידבק בידך מאומה מן החרם". שכל זמן שהרשעים בעולם — חרון אף בעולם.

אבדו רשעים מן העולם — נסתלק חרון אף מן העולם.

### גמרא

תנו רבנן: כתוב בענין עיר הנדחת: "יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם".

"יצאו" משמע שדווקא אם הן, המדיחים עצמם, הדיחו את יושבי העיר, נידונת כעיר הנדחת. ולא אם שלחו המדיחים שלוחין שידיחו את יושבי העיר. אלא, במקרה כזה דינם כיחידים, שנהרגין בסקילה, וממונם פלט.

"אנשים", אין אנשים פחות משנים [שהרי מיעוט רבים — שנים]. ולכן, דווקא אם היו לפחות שני מדיחין, נעשית עיר הנדחת. אבל אם הודחו על ידי אדם אחד, אין נעשית עיר הנדחת.

דבר אחר: "אנשים" — ולא נשים, שאין העיר נעשית עיר הנדחת אם הודחה על ידי נשים. וכן "אנשים" — ולא קטנים.

זו.

976. כי מה עולה כולה כליל, ואין הנאה לשום אדם, כך בעיר הנדחת, מחרימין את כל רכושה. ומה עולה מעביר רוח טומאה מן הארץ, כן אם

974. וביד רמה כתב, דהיינו שהורסין את החומות המפסיקות בין רחובה לבתים שבתוכה, ובונים חומה מחוץ לרחובה.

975. מהר"ב ורשב"ר מוחק אף מילת "שנאמר"

המדדיחים מאותה העיר של המודחים, וגם מאותו שבט של המודחים.

**מאי לאו**, האם לא כך היא כוונת התנא: **אף על גב דמדיחיה מאותה העיר, אי איכא מאותו שבט** [אם יש גם את התנאי של "מאותו שבט"], שהמדדיחים מאותו שבט של המודחים — **איך**, אכן, נעשית עיר הנדחת. אבל **אי לא**, אם אמנם המדיחים מאותה העיר של המודחים, אבל אינם מאותו שבט, אלא משבט אחר הדר באותה עיר — **לא**. אין העיר נעשית עיר הנדחת.

על כל פנים, על כרחך שישנה מציאות ששני שבטים דרים באותה עיר. **שמע מינה**: חולקין עיר אחת לשני שבטים!

השיב ריש לקיש לרבי יוחנן: **לא**. באמת אין חולקין עיר אחת לשני שבטים, ולכן אמנם לא יתכן שבני שני שבטים נחלו באותה העיר. אלא, במשנתנו מדובר **דנפלה** ליה למדיח חלק מהעיר **בירושא**. והיינו, שנישאה בתו לאחד מבני העיר, וירשה אחוזת נחלה, וכשמתה — ירשה אביה, המדיח, שהוא בן שבט אחר. **אי נמי**, **דיהבזה ניהליה במתנה** [שנתנו למדיח אחוזת נחלה באותה העיר במתנה].

**איתיביה ממה שנאמר בספר יהושע: "ערים תשע מאת שני השבטים האלה"**. והיינו, שנתן יהושע ללויים תשע ערים ממטה יהודה וממטה שמעון.

**"בני בליעל, בנים שפרקו עול שמים מצואריהם. וזהו לשון "בליעל" — בלי עול.**

**"מקרבך" — משמע דווקא אם העיר נמצאת באמצע. ולא מן הספר.** שאם העיר נמצאת בספר, על הגבול שבין ארץ ישראל לבין הנכרים, אין נעשית עיר הנדחת.

**"וידיתו את ישבי עירם" — ולא יושבי עיר אחרת.**

**"לאמר" — שצריכין עדים והתראה לכל אחד ואחד מבני העיר.**

**איתמר, רבי יוחנן אמר:** בחלוקת הארץ (977), כשנכנסו ישראל לארץ ישראל, היו חולקין עיר אחת לשני שבטים. דהיינו, אם אירע שהיתה עיר בנויה מקצתה בתחום שבט אחד, ומקצתה בתחום שבט אחר, כל שבט היה נוטל את חלק העיר שבתחומו.

**וריש לקיש אמר:** אין חולקין עיר אחת לשני שבטים (978). ואם אירע שהיתה עיר בתחום שני שבטים, השבט שרוב העיר בתחומו — נוטל את כולה.

**איתיביה רבי יוחנן לריש לקיש** ממשנתנו, ששנינו שאין נעשית עיר הנדחת — **עד שיהו מדיחיה מאותה העיר, ומאותו שבט.**

משמע, שצריך את שני התנאים: שיהיו

978. הקשו תוס' ישנים במס' יומא [יב א], הרי ירושלים נתחלקה לשבט יהודה ושבט בנימין!

וכתבו, שעל פי הדיבור היה כן. כי סנהדרין צריכה לישב בחלקו של יהודה, ושכינה בחלקו

אבדו רשעים בעיר הנדחת מן העולם, נסתלק חרון אף מן העולם. עיון יעקב.

977. כך פירש רש"י. אבל ביד רמה כתב, דהיינו כשהמשיח יבוא, ויבואו לחלוק את ארץ ישראל.

**נשים וקטנים**, הרי אלו כיחידים, ואינה נעשית עיר הנדחת.

ואם כשהודחו מאליהן נעשית עיר הנדחת, **אמאי** כשהדיחיה נשים וקטנים הרי אלו כיחידים? דל מהכא נשים וקטנים, וליהוי **כהודחו מאליהן?**

ודחינן: **הנך**, הודחו מאליהן, **בתר נפשיהו גרידי** (980), נגררים אחרי דעת עצמם. והיות וכך, הרי הם אדוקים בעבודה זרה, ודין הוא שיהא דינם כעיר הנדחת.

מה שאין כן **הני**, אלו שהדיחום נשים וקטנים, **שבתר נשים וקטנים גרידי** [אחר דעת אותם נשים וקטנים נגררו], ואינם אדוקים ביותר אחר עבודה זרה.

שנינו במשנתנו: ואינן נהרגין וכו' **ועד שיודח רובה**.

**היכי עבדינן?** היאך נעשין רובה של העיר נדחית, כאשר צריכין עדים והתראה לכל אחד?

**אמר רב יהודה:** כאשר רואים שנים או שלשה בני אדם שהודחו ועבדו עבודה זרה, אין סוקלין אותן מיד כדין יחידים שעבדו עבודה זרה.

אלא, **דנין** אותן לסקילה, **וחובשינן** אותם בבית הסוהר. וכן הלאה, אם רואים עוד שנים או שלשה שעובדין עבודה זרה, **דנין וחובשינן**. ולבסוף מחשבינן אם נוצר רוב. ואם אכן נוצר רוב עובדי עבודה זרה, דינם

**מאי לאו**, האם אין הכוונה, שנתן להם **ארבע ופלגא מהאי** [ארבע וחצי ערים משבט אחד], **וארבע ופלגא מהאי** [מהשבט השני], ואם כן, **שמע מינה שחולקין עיר אחת לשני שבטים!**

ודחה ריש לקיש אף ראייה זו: **לא**. אין הכוונה שנתן ארבע וחצי ערים מכל שבט. אלא, נתן **ארבעה** ערים **מהאי**, משבט אחד, **וחמש** ערים נתן **מהאי**, מהשבט האחר.

ומקשינן: **אי הכי**, למה נקט הכתוב "ערים תשע מאת שני השבטים"? **לפרוש פרושי** [שיפרש הכתוב מאיזה שבט נתן ארבע, ומאיזה חמש]!

ומסקינן: **קשיא**. כלומר, קשה לישיב את לשון הכתוב לשיטה זו, שאין חולקין עיר לשני שבטים. אבל מקום מקום אין זו תיובתא (979).

**איבעיא להו:** אם הודחו יושבי העיר מאליהן — **מהו?**

וצדדי הספק:

האם נאמר ש"יצאו אנשים וגו' וידיחו את יושבי ערים" **אמר רחמנא**, משמע שנעשית עיר הנדחת דווקא אם הדיחיה אחרים, ולא במקרה **שהודחו מאליהן**.

או **דילמא**, **אפילו הודחו מאליהן**, נעשית עיר הנדחת?

**תא שמע** ממשנתנו, ששנינו שאם הדיחיה

979. כך כתב רש"י.

980. כך גרס רש"י. וכתב, שהוא מלשון

של בנימין, וסנהדרין צריכה להיות סמוכה למקדש. עיי"ש.